

модифікацією норм, на основі нових моделей раціональності, які постійно змінюються. Норми різноманітні в різних ситуаціях, у різних співтовариствах і при реалізації різноманітних практик. Тобто йдеться про характерний для суспільства, що трансформується, нормативний плюралізм. Таким чином, трансформаційна криза щодо адаптації особистості у суспільстві закладає основи якісно нового нормативного стану її поведінки, а це дозволяє їй вийти на новий рівень розвитку.

Лазарева Алла Олексіївна.
Одеський Національний
Морський університет
м. Одеса

Соціальна свідомість в умовах зміни суспільних пріоритетів. Стереотипи національного менталітету – основа трансформації соціальної поведінки.

Сучасні умови функціонування соціальних систем підпорядковані певним законам, які формуються на основі свідомої поведінки людей в окремих групах: професійних, релігійних, територіальних та інших. Представники цих груп є носіями національних рис, що мають властивість проявлятися в менталітеті. Закріплені в свідомості ментальні риси нації, які впливають на визначення мотивів, цінностей та норм поведінки її представників визначаються суспільними умовами. Важливою детермінантою, що впливає на збалансування мотивації та ментальності, яка виступає ланкою, що пов'язує підсвідомі стереотипи з реальною дійсністю є взаємодія між індивідами в економічній сфері. Вона раціоналізує свідомість індивідів та особистостей, що є носіями соціальних характеристик, які детермінуються в національній поведінці.

Отже, економічні фактори, які стають визначальною мотивацією більшості соціальних дій особистості в національних групах, потребують дослідження і аналізу механізмів взаємодії між

ними та менталітетом нації. Вивченню цієї проблематики присвячені роботи Юрія М. Н. "Етногенез української нації", Швецової Н.М. "Західна та українська ментальність", Рябчука М.Н. "Від Малоросії до України". Названі автори акцентують увагу на загальних рисах української ментальності та їх ідентифікації в сучасних умовах, однак, в своїй роботі автор хоче дослідити вплив економічних факторів на формування менталітету, а також механізми трансформації стереотипів як одного з складових менталітету.

Національний менталітет – є формою свідомої ідентифікації особистості з соціальною реальністю на основі окремих образів, міфів та національних символів, що знаходять своє виявлення в процесі адаптації в суспільному середовищі. (авт.). Виходячи з наведеного визначення можна стверджувати, що менталітет крізь сукупність категорій формує стереотипність соціальної поведінки. Звісно, кожна соціальна група є носієм різних стереотипних ознак, через які вона сприймає себе та інші групи. Всі ознаки, що привнесені соціальними групами в національний менталітет, створюють стереотипи як нації так і суспільства взагалі. Хоча стереотипи складають культурну призму свідомої поведінки особистості, вони створені під впливом об'єктивних умов, в тому числі й економічних.

Національний менталітет, складовими елементами якого є стереотипи, представлені в двох іпостасях: міфологічній та ідеологічній [2; 98]. Схильність до створення стереотипів притаманна всім спільнотам, бо є частиною інстинкту самозбереження. З одного боку, наявність цього інстинкту дає змогу живим організмам і їх спільнотам захищати себе, зберігати власну ідентичність, підтримувати багатоманітність життєвих форм, а з іншого – може використовуватись у різноманітних ідеологічних маніпуляціях. На підсвідомому рівні спільноти ніколи не зможуть позбутися стереотипів, бо це суперечить самому існуванню групи. Вони ніколи не бувають точними, хоча б тому, що "реальний образ народу" – це теж певна абстракція, але він також не буває і абсолютно хибним, хоча б тому, що справляє

зворотній вплив на поведінку, на “реальний образ народу” котрий свідомо застосовується до свого уявного стереотипу.

Як правило, авто стереотип кожного народу у поміркованих дозах поєднує позитивні і негативні риси. У сформованій нації позитивні риси ніколи не абсолютизуються і не доводяться до беззастережної самозакоханості, але й негативні – ніколи не поширюються на “смертні гріхи”, обмежуючись лише дрібними і загалом вибачливими грішками, стереотипи закономірно гармонізуються, негативні риси пом'якшуються, загалом гармонійно поєднуються з позитивними. І, навпаки, якщо нація не сформована остаточно, задля її консолідації стереотипи “чужака” екстремізуються, негативні риси загострюються, шаржуються, а позитивні, якщо й, визнаються, то все рівно набувають негативного відтінку.

В демократичному суспільстві всі стереотипи не складають великої небезпеки, тому що в такому суспільстві вільне циркулювання інформації, домінування ліберально – демократичних цінностей, правова свідомість і пріоритет прав людини, відповідна освіта, наукові знання, мінімалізують негативний вплив стереотипів на ідеологію і політику, маргіналізують їх у суспільній свідомості, обмежують їх функціонування навіть на рівні побуту.

Україна, як і кожна країна, що зазнала жорстокого впливу з боку інших держав, сформувала негативний стереотип відносно самої себе. Фактично відбулася своєрідна інверсія стереотипів: колонізований етнос сприймав і засвоював як свою власну, чужу систему стереотипів. Уявлення колонізаторів про колонізованих як про людей нижчого сорту поступово стає їх власним уявленням про себе, тому вони мають з такої ситуації лише один вихід – асиміляцію та інтеграцію нав'язаних стереотипів. Цей етнос робить їх своїми. Засвоюючи систему цінностей колонізаторів, колонізоване суспільство, вступає в дедалі гострий конфлікт з самим собою.

В сучасній Україні існують два діаметрально протилежні стереотипи: негативний і позитивний [2; 111]. Перший стереотип – це визнання значною частиною українського населення своєї

сторинності і підлеглості. Відповідно до цього стереотипу, український народ трактується як “побічний продукт історичного розвитку”, таке собі “історичне непорозуміння”, тимчасом, як росіяни є коли не одним, то принаймні головним спадкоємцем Київської Русі, народом зі спеціальною історичною місією - об'єднати всіх слов'ян. Українці ж автоматично зараховуються до народів неісторичних та трактуються як гілка єдиного руського дерева. Другий стереотип починає формуватися ще за часів Костомарова та Шевченка. Виходячи з цього стереотипу - історичний шлях українського народу розглядається як шлях страждань, тому вважається, що страждань вже досить. А отже, українці мають бути винагороджені за страждання. Крім того, історія існування українського етносу поширюється не тільки на племена слов'ян та Київську Русь, але й на племена киммерійців та сарматів. Існування обох стереотипів і акцентуація уваги на діаметрально протилежних рисах призведе до перебільшення окремих рис в мотивації поведінки представників нації. Концентрація уваги на позитивному або негативному стереотипах призведе з одного боку до ідеалізації реальності, а наслідком цього буде розчарування в національних цінностях - з одного боку, а з іншого це ще більше додасть ваги негативному стереотипові, а тому посилить поглиблення комплексу меншовартості в менталітеті особистості.

Одним зі шляхів виходу з такої ситуації є формування надійної економічної основи існування нації. Національна економіка могла б раціоналізувати діяльність національних груп, а отже, через систему різних символів та ознак, що реалізуються в діяльності змінилися б стереотипи. Так існування принципів вільного ринку в різних сферах - це не є явищем сьогодення, в окремих виявах вони з'являлися в різні періоди, однак, серед малих груп і на досить короткий час, потім держава знову втручалась в економічну діяльність і ліквідувала приватну ініціативу, тому така риса українського менталітету, як індивідуалізм [3; 14], що повинна проявлятися в суспільній діяльності по принципу: “Добре одному - добре всім”, але зараз воно функціонує по-іншому -

“благополуччя кожного залежить від нього самого і інших не стосується”.

Економічні показники, такі як: ринок зайнятості, вибір професії, престиж освіти, цінність освіти як показник якості отриманих знань, рівень заробітної платні, сподівання на отримання престижної професії – всі вони стають основою, що визначають стереотипи поведінки нації. Якщо економічний стан суспільства та ментальні уявлення про стабілізацію економіки співпадають, то стереотипи позитивні – люди визначають власну поведінку позитивно, тобто не відносяться до ринку зайнятості скептично, вибір професії визначається крізь внутрішню зацікавленість, а не тому, що іншого виходу не було, престиж освіти представлений в рамках відповідності очікуванням та сподіванням, що реалізуються при суспільній взаємодії, а змінити ступінь впливу негативного стереотипу на поведінку особистості буде можливо тоді, коли всі ці показники будуть співпадати, а доти, негативний стереотип оцінки власної діяльності та розчарування у відсутності реалізації сподівань буде й далі поглиблювати скепсис в оцінці власної діяльності та закріплювати вплив негативного стереотипу.

Наслідком відсутності трансформації суспільної поведінки представників нації призведе то того, що внутрішні стереотипи національного менталітету залишаться на етнічному рівні свідомості, а це означає, що процес націєтворення призупиниться, тому Україна повернеться на шлях інтеграції з іншими державами.

Список літератури:

1. Рябчук М. Від Малоросії до України (парадокси запізненого націєтворення)., К.: “Критика”., 2002. - 303 с.
2. Чукут С.А. Генеза духовної культури (управлінський вимір)., К.:, УАДУ., 1999. - 232 с.
3. Швецова А.В. Національний характер як феномен культури., С.:, “Таврія”. – 264.